

ПОДАТКОВІ РИЗИКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Актуальність теми полягає в тому, що в сучасних умовах розвитку глобалізаційних процесів та суттєвого загострення міжнародної конкуренції своєчасне прогнозування та ефективне управління податковими ризиками підприємства визнано в світі надзвичайно важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності.

Сутність проблеми, що склалася на сьогодні в Україні, полягає в тому, що в той час, коли відповідні фахівці в розвинутих країнах світу ефективно використовують прогнозування та мінімізацію податкових ризиків підприємства на користь окремих підприємств і економіки власної держави, у науці України взагалі не досліджувалося це питання на належному рівні.

У той час, коли вітчизняний законотворець спрямований на пошук шляхів захисту надходжень до державного бюджету та податкові органи стають все більш жорсткими у своїх підходах стосовно наповнення державного бюджету та забезпечення виконання зобов'язань, актуальність дослідження податкових ризиків підприємства стає очевидною.

Як відомо, наслідки фінансової кризи негативно вплинули на темпи розвитку економіки нашої країни. В свою чергу, саме податкові ризики особливо зараз є чи не найвагомішим критерієм, який визначає, куди вкладати кошти та чи вкладати їх взагалі. А оскільки залучення іноземних інвестицій визначено Україною прерогативою подальшого розвитку, то постає необхідність дослідження податкових ризиків.

Актуальність дослідження обумовлена дуже низьким ступенем розробки теми у вітчизняній літературі, а водночас очевидною потребою суб'єктів господарської діяльності у підрахунку податкових ризиків з метою підвищення ефективності їх функціонування та оновлення економіки України.

Мета статті полягає у тому, щоб висвітлити актуальні проблеми у сфері податкових ризиків та запропонувати дієві механізми їх вирішення.

Проблематиці податкових ризиків присвячені роботи О. Д. Вовчак, В. В. Вітлінського, О. М. Тимченко, П. К. Бечко, Н. В. Лиси, В. М. Гранатурова, І. Б. Ясенової тощо. Питання податкової безпеки та її структурних елементів досліджували такі вітчизняні науковці, як В. П. Вишневський, С. В. Каламбет, А. І. Крисоватий, Н. В. Новицька, Ц. Г. Огонь, С. В. Онишко [1, с. 47] тощо.

Аналіз останніх досліджень показав, що регулювання та все більша увага з боку державних органів

стосується підприємств. Податкові ризики не є виключенням з переліку економічних ризиків.

Податкові ризики мають бути ґрунтовно досліджені та оптимізовані, оскільки підприємства мають справу з все більшим обсягом нормативно правового регулювання з боку держави, в першу чергу — податкових органів.

Саме податкові ризики завжди були одним з найвагоміших факторів з усього переліку економічних ризиків, оскільки саме податкові ризики можуть і зменшити прибуток, збільшивши збитки, і зменшити на одну третину прибутковість підприємства тощо. У будь-якому разі, варто контролювати податкові ризики, а саме досліджувати, прогнозувати та оптимізувати.

Збільшення обсягу зовнішньо-економічних операцій, уважний нагляд з боку податкових органів по всьому світу і всезростаюче ускладнення податкових режимів роблять міжнародне оподаткування дедалі складнішим.

Як відомо, ризик породжується об'єктивно існуючими невизначеністю, конфліктністю, нестачею інформації на момент оцінювання, прийняття управлінських рішень, неоднозначністю прогнозів, змінами і в оточуючому середовищі, і в системі, еволюційно-трансформаційними процесами, нестачею часу для наукового обґрунтування значень економічних і фінансових показників та підтримки прийняття відповідних рішень.

Виходячи з узагальненого визначення, під поняттям „ризик” розуміємо ступінь потенційної можливості для суб'єкта понести фінансові або інші втрати внаслідок негативних відхилень від очікуваних результатів, що ґрунтуються на чинних нормах права та враховуються суб'єктом при прийнятті рішень [2, с. 132 — 139].

На практиці управління ризиками є розповсюдженим, але саме податки являють собою основний компонент. Що стосується терміну «податковий ризик», то слід звернути увагу, що хоч податковими органами за основу взято визначення податкових ризиків як теоретичну ймовірність того, що внаслідок певних дій платника податку певні платежі до бюджету можуть надійти не в повному обсязі або несвоєчасно, а в методичних рекомендаціях ДПА податковий ризик розглядається як вірогідна можливість порушення податкового законодавства, у результаті чого можливі втрати бюджету, але таке визначення податкових ризиків стосується саме податкових ризиків держави, а не податкових ризиків платника (тобто в нашому випадку підприємства).

Податковий ризик платника податків відноситься до різновиду підприємницьких ризиків. Чинниками

його можуть бути: зміна податкової політики, у результаті чого може збільшитися податковий тиск, і відповідно, збільшиться податкове зобов'язання; можливість донарахувань і платежів та штрафів за ненавмисне порушення суб'єктом господарювання чинного законодавства; помилки та недоліки при плануванні, проектуванні та організації бізнесу тощо [3].

Що стосується податкових ризиків підприємства, то в широкому розумінні ризик являє собою щось таке, що може призвести до негативних результатів, таким чином, що фінансові результати після оподаткування операції або господарської діяльності можуть бути не такими, як очікувалося.

Наприклад, для фінансових організацій податкові ризики можуть бути більш зрозумілими, якщо їх поділити на загальні ризики, що притаманні більшості комерційних організацій, та специфічні ризики, притаманні, наприклад, фінансовим продуктам певної галузі.

Зробивши ґрунтовне дослідження різновидів податкових ризиків автор вважає за доцільне до загальних ризиків відносити наступні:

- По-перше, ризик відповідності, який, в свою чергу, може бути:

- або ризиком технічної чи фактичної неточності,
- або ризиком неправильного кодування витрат,
- або ризиком запізнього пред'явлення повернень,
- або ризиком недосконалого податкового планування.

- По-друге, ризик планування, а саме —

- його відсутності,
- технічних недоліків,
- зайвого тиску в плануванні чи
- недоліків впровадження запланованого.

- По-третє, бухгалтерський ризик, що становить собою неправильне відображення податкових зобов'язань.

Що ж стосується операційних ризиків, то їх варто класифікувати на:

- Технічний — різновид операційних ризиків, при якому технічна основа збору податків піддається сумніву,

- Бухгалтерський — різновид операційних ризиків, при якому податковий аналіз залежить від бухгалтерського обліку, що не допустимо,

- Зміни закону — різновид операційних ризиків, при якому зміна закону впливає на операцію до вступу в силу, зміщує точку беззбитковості та очікуваний дохід,

- Протиріччя — різновид операційних ризиків, при якому режим прийнятий для однієї операції призводить до помилок при виконанні іншої операції,

- Концентрації — різновид операційних ризиків, при якому значна кількість операцій не виконуються в результаті одного технічного збою,

- Реалізації — різновид операційних ризиків, при якому виникає ризик того, що операція не буде реалізована належним чином. Таким чином, вона провалюється по факту.

- Адміністративний — різновид операційних ризиків, при якому поточне адміністрування операції не правильно відображається в бухгалтерському обліку або податковій декларації; не проведено відбір; або є деякі оперативні збої.

- Репутації — різновид операційних ризиків, при якому операції або підхід значною мірою погіршують взаємини з податковими органами.

Також треба пам'ятати, що реклама господарської діяльності впливає на взаємини з акціонерами, контрагентами, страхувальниками та іншим клієнтам.

Звернемо увагу на те, що існує історично обумовлена тенденція відображати податки як комплексний напрямок, який лишають на розгляд спеціалістів в оподаткуванні. Це може призводити до того, що податки стають ізольованими від всієї іншої господарської діяльності. Але таке застосування вже не відповідає вимогам сьогодення, оскільки виникає логічне запитання, як власне керівництво підприємства може пересвідчитися, що йому зрозуміло, що і як виконує податкова функція?

Отже, податкові департаменти не можуть дозволити собі бути ізольованими від всієї господарської діяльності. Сфера оподаткування, як спеціалізація управлінських процесів, має свої особливості, які вирізняють її серед інших, оскільки вона потребує стратегії, яка враховує ризик, який має добре усвідомлюватися організацією та бере до уваги увесь спектр ризиків, а не фокусується вузько на технічних аспектах оподаткування.

Оскільки керівництво має чітко розуміти вплив, який здійснює оподаткування, та який ефект воно має на ризики підприємства в цілому, то воно (керівництво) має продовжувати ставити запитання стосовно контролю та податкового узгодження найбільш вагомих операцій, та пересвідчуватися, що надійні та незалежні звіти є в наявності та проводяться вчасно.

Очевидно, що на сьогодні жоден податковий агент не хоче провокувати податкові органи та жоден не стане в будь-якому разі захищати своє податкове планування в судовому процесі. Всі розуміють, що занадто значна кількість часу витрачається на жалоби, а планування на належному рівні просто відсутнє. Тож, на думку автора, краще використовувати вже відомі технології та вміння, що дозволило б спеціалістам в галузі оподаткування переорієнтувати свої зусилля. Затвердження основних напрямків податкової стратегії стає все більш розповсюдженим, але все ж в Україні залишається ще забагато підприємств, для яких затвердження основних напрямків податкової стратегії лишається просто незнаною розкішшю. Дійсно, для деяких основні напрямки податкової стратегії можуть стати зрозумілими після роз'яснень та шляхом поступового усвідомлення.

У деяких країнах світу пануючим ствердженням є те, що зважаючи на спеціальну природу податкові ризи-

ки є самі по собі предметом розгляду саме Радою Директорів (або іншим керівним органом відповідного підприємства). В Австралії Комісар з оподаткування звертається до голови компанії, що розміщують власні цінні папери на фондовій біржі та радить їм звернути більше уваги на управління податковими ризиками. Основне, що Комісар з оподаткування хоче донести Радам Директорів підприємства є те, що вони мають самі вчасно планувати свої податкові ризики, а не чекати доки податкові ризики виявлять себе на практиці [4].

Але ж Рада Директорів (або інший керівний орган відповідного підприємства) має бути належної якості. Зрозуміло, що, зважаючи на комплексність програми, не можна сподіватися на розуміння в деталях податкової позиції, але все ж можливо задавати уточнюючі питання та розробити відповідні пояснення.

Залежно від причин, що призвели до того або іншого податкового ризику автор вважає за потрібне також виокремити наступні їх групи.

Податковий ризик економічної кризи, що виникає в ситуації різкої і важко передбачуваної зміни економічної ситуації в країні протягом облікового року. Такий ризик може призвести до значних змін не лише окремих податкових ризиків, а і до повного перегляду всього податкового плану.

Податковий ризик інфляції — найбільш досліджений вид ризику у сучасній господарській практиці, але традиційно застосовується лише в сфері комерційної діяльності. Оцінка ризику інфляції під час податкового менеджменту дає змогу прогнозувати надходження не лише протягом звітного року, а й у майбутніх періодах.

Податковий ризик зниження платоспроможності контрагентів протягом облікового періоду, є наслідком скорочення обсягу тимчасово вільних грошових коштів підприємств і організацій. Зниження платоспроможності контрагентів, як правило, носить поступовий характер. Такий ризик полягає в поступовому зростанні заборгованості платежів перед підприємством.

Податковий ризик політичної кон'юнктури, що виникає у випадку, коли обліковий період збігається з передвиборним періодом. Політичні сили у цей момент можуть використовувати популістські механізми тощо. Це негативно впливає на структуру податкових ризиків.

Податковий ризик зміни правової бази, що виникає під час внесення відповідних змін до податкового законодавства.

Податковий ризик затримки податкових та інших перерахунків, зумовлений збільшенням термінів проходження платіжних документів у межах банківської системи. У цьому випадку складається складна ситуація, оскільки контрагент є таким, що виконав свої зобов'язання перед підприємством, а підприємство коштів не отримує.

Податковий ризик помилки в плануванні. Під час планування може виявитись не лише технічна помилка, але й некоректне врахування будь-якої з обставини, значущості та величини перелічених ризиків [5].

Також для підприємства характерними є ризик посилення податкового тягаря, ризик мінімізації податків, ризик податкового контролю, ризик карного переслідування податкового характеру.

Ризики посилення податкового тягаря властиві економічним проектам тривалого характеру, таким, як: нові підприємства, інвестиції в нерухомість і устаткування, довгострокові кредити. До таких ризиків належать не лише виникнення нових податків і зростання ставок уже існуючих податків, а й скасування податкових пільг [6, с. 86 — 94].

Звичайно, кожна із запропонованих груп податкових ризиків містить багато різновидів, кожний з яких потребує окремого якісного й кількісного аналізу з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку і податкової культури в Україні.

Оскільки ненадходження відповідної заборгованості у запланований період призводить до збільшення і податку на прибуток, і до інших наслідків, як-то нарахування штрафних санкцій, то варто звернути увагу на такі групи ризиків та причин їх виникнення, як випадкові ризики, ризики непланованого зменшення надходжень від контрагентів, ризики ухилення контрагентом від сплати заборгованості та процедурні ризики.

До ризиків недобору відносяться випадкові ризики, ризики оптимізації оподаткування та ризики ухилення від оподаткування, які варто представити наступним чином:

Перша група — випадкові ризики, що можуть реалізуватися без свідомого бажання реального або потенційного контрагента уникнути сплати заборгованості, та зумовлюються факторами:

- необізнаності контрагента;
- невмисної контрагента.

Ризики першої групи (випадкові ризики) є ризиками низького ступеню, оскільки не є системними, можуть бути легко нівельовані (виправлені, усунені) та не спричиняють значних втрат бюджету.

Друга група — ризики непланованого зменшення надходжень від контрагентів, які зумовлюються усвідомленими намаганнями реального або потенційного контрагента мінімізувати суму сплати дебіторської заборгованості відповідному підприємству в обліковому періоді, уникаючи прямих порушень норм чинного податкового та іншого законодавства, та зумовлюються факторами:

- недосконалості законодавчого забезпечення;
- недосконалості нормативного забезпечення.

Третя група — ризики ухилення контрагентом від сплати заборгованості, які визначаються усвідомленими намаганнями реального або потенційного контра-

гента уникнути сплати заборгованості шляхом порушення чи невиконання вимог чинного податкового та іншого законодавства.

Ризики другої групи (ризики не планованого зменшення надходжень від контрагентів) та третьої групи (ризики ухилення контрагентом від сплати заборгованості) є ризиками високого ступеню, оскільки визначаються усвідомленим намаганням контрагентів уникнути розрахунків, складно піддаються визначенню, кваліфікуванню, документуванню та виправленню (уникненню, усуненню), спричиняють значне збільшення податкових ризиків підприємства.

До ризиків надвитратності відносяться процедурні ризики, які зумовлюються чинним (запропонованим) регламентом процедур адміністрування податків та/або вимагають використання при цьому неадекватно великих людських чи матеріальних ресурсів.

Процедурні ризики є ризиками середнього ступеню, оскільки можуть бути виправлені (усунені) шляхом внесення відповідних змін до визначених процедур на підприємстві або до нормативно-правової бази відповідної галузі, в якій функціонує підприємство (що зазвичай займає більше часу та матеріальних ресурсів).

Для уникнення (усунення) кожного визначеного ризику на підприємстві має розроблятися та впроваджуватися конкретизований перелік заходів. Конкретизований перелік заходів має надавати відповіді на три запитання: хто?, що?, коли?

Звернемо увагу, що важливим і найбільш складним етапом дослідження податкових ризиків є їх якісний аналіз, призначений виявити об'єктивні й суб'єктивні чинники, котрі породжують ризик у сфері оподаткування.

Метою визначення податкового ризику є підвищення ефективності управління податками в масштабі підприємства, галузі, країни, а в умовах глобалізації й на міжрегіональному рівні.

На підставі проведеного аналізу прийшли до наступних висновків:

— Керівництво підприємства та директора департаментів з питань оподаткування повинні розраховувати податкові ризики, які можуть виникнути в підприємстві, до того як вони самі дадуть про себе знати.

— Відправною точкою в управлінні та контролі податкових ризиків підприємства має бути визначення податкової стратегії. Податковий директор — за згодою Ради Директорів (або іншого керівного органу підприємства) — має встановлювати основні напрямки податкової стратегії, кожен з яких має бути узгодженим із головними напрямками господарської діяльності підприємства.

— Значна частина процесу управління податками часто не підконтрольна директорам департаментів з питань оподаткування. Таким чином, вони мають пересвідчитися, що вони повною мірою проінформовані з усіх питань на глобальному, національному та ло-

кальному рівнях (в разі їх наявності). Директори податкових департаментів мають переорієнтувати свою увагу, щоб пересвідчитися у своїй компетенції.

— Податкові експерти повинні тепер визнати, що їх стратегії та процеси повинні стати предметом такої ж суворості й чіткості як і інші області господарської діяльності.

— Оскільки, як вже зазначалося, керівництво підприємства має чітко розуміти вплив, який здійснює оподаткування, та який ефект воно має на ризики підприємства в цілому, то воно (керівництво) має продовжувати ставити запитання стосовно контролю та податкового узгодження найбільш вагомих операцій, та пересвідчуватися, що надійні та незалежні звіти є в наявності та поводяться вчасно.

Таким чином, на думку автора, для покращення результатів господарської діяльності відповідного підприємства необхідно:

— підготувати податкову стратегію, включаючи стратегію податкових ризиків, та отримати згоду Ради Директорів (або іншого керівного органу підприємства);

— встановити основні показники фінансово-господарської діяльності, які відповідають основним напрямкам діяльності підприємства;

— оподаткування має сприйматися як складова господарської діяльності та бути інтегрованим в усі господарські процеси;

— в разі наявності зовнішніх консультантів — пересвідчитися, що всі зовнішні консультанти обізнані із податковою стратегією підприємства таким чином, що їх зусилля спрямовані з урахуванням податкової стратегії та вони можуть виконувати свою роботу як складова податкової команди.

Також автор звертає увагу, що саме процеси лишаються слабким місцем, особливо в Україні. Тож необхідно для покращення результатів господарської діяльності підприємства:

— пересвідчуватися, що відповідальність за різні податки чітко визначена та узгоджена між відповідними сторонами;

— переконуватися, що суми та навички у сфері оподаткування йдуть у ногу з мінливими потребами господарської діяльності;

— підтримувати процедури керівництва та здійснювати контроль за використанням;

— ознайомлювати відповідний персонал з параметрами ризиків;

— переглядати та раціоналізувати процедури;

— вдосконалювати джерела надходження відомостей та підтримувати податкову обізнаність всіх напрямків господарської діяльності;

— підтримувати тісні зв'язки з усіма напрямками господарської діяльності, з Радою Директорів (або іншим керівним органом підприємства), і всередині податкового департаменту;

— максимізувати відповідне використання технологій, включаючи можливості інтелектуального аналізу відомостей;

— забезпечити високий рівень системної інтеграції.

Звертаємо увагу, що, на думку автора, поліпшене використання технологій та інших вмінь дозволить спеціалістам в галузі оподаткування переорієнтувати свої зусилля.

Затвердження основних напрямків податкової стратегії стає все більш розповсюдженим. Хоча в Україні ще залишається забагато підприємств, для яких затвердження основних напрямків податкової стратегії поки що є просто незнаною розкішшю, але для деяких з них основні напрямки податкової стратегії можуть стати зрозумілими вже після роз'яснень та шляхом поступового усвідомлення. Таким чином, перераховані чинники мають бути впроваджені для підвищення ефективності функціонування і окремого підприємства, і економіки в цілому.

Треба пам'ятати, що Рада Директорів (або інший керівний орган відповідного підприємства) має бути належної якості.

Зрозуміло, що, зважаючи на комплексність програми, не можна сподіватися на розуміння в деталях податкової позиції, але все ж можливо задавати уточнюючі питання та розробити відповідні пояснення.

Таким чином, податкові ризики варто контролювати, а саме досліджувати, прогнозувати та оптимізувати на регулярній основі.

Для уникнення або усунення кожного визначеного ризику на підприємстві має розроблятися та впроваджуватися конкретизований перелік заходів. Конкретизований перелік заходів має надавати відповіді на наступні основні запитання: хто?, що?, коли?

Отже, урахування запропонованих автором пропозицій у господарській діяльності окремого підприємства призведе до значного зниження податкових ризиків підприємства та оптимізації його господарської діяльності.

Література

1. **Вовчак О. Д.** Податкові ризики у системі управління економічною безпекою / О. Д. Вовчак // *Фінанси України*. — 2008. — №11. — С. 41 — 47.
2. **Вітлінський В. В.** Джерела і види податкових ризиків їх взаємозв'язок / В. В. Вітлінський, О. М. Тимченко // *Фінанси України*. — 2007. — №3 — С. 132 — 139.
3. **Методи** визначення та класифікація податкових ризиків : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sta.gov.ua/control/uk>.
4. **Top end tax risk management — the journey continues** [Електрон-

ний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ato.gov.au/corporate/>. 5. **Бечко П. К.** Податковий менеджмент : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. К. Бечко, Н. В. Лиса. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 288 с. 6. **Гранатуров В. М.** Податкові ризик держави: визначення та класифікація / В. М. Гранатуров, І. Б. Ясенова // *Фінанси України*. — 2007. — №10. — С. 86 — 94.

Седих О. І. Податкові ризики підприємства в умовах глобалізації

У статті розглянуто поняття податкових ризиків підприємства у порівнянні з поняттям податкових ризиків держави, досліджено різновиди податкових ризиків підприємств, запропоновано нові підходи до класифікації податкових ризиків підприємства, проаналізовано актуальні проблеми в сфері податкових ризиків підприємств та запропоновано шляхи підвищення ефективності прогнозування та оптимізації податкових ризиків підприємств.

Ключові слова: податковий ризик, податкові ризики підприємства, податкові ризики держави, податкові ризики платника, класифікація податкових ризиків.

Седых Е. И. Налоговые риски предприятия в условиях глобализации

В статье рассмотрено понятие налоговых рисков предприятия в сравнении с понятием налоговых рисков государства, проведено исследование видов налоговых рисков предприятия, предложены новые подходы к классификации налоговых рисков предприятия, проанализированы актуальные проблемы в сфере налоговых рисков предприятия и предложены пути повышения эффективности прогнозирования и оптимизации налоговых рисков предприятия.

Ключевые слова: налоговый риск, налоговые риски предприятия, налоговые риски государства, налоговые риски налогоплательщика, классификация налоговых рисков.

Sedyh O. I. The Tax Risks of an Enterprise in the Conditions of Globalization

The article deals with the concept of the enterprise tax risk in comparison with the concept of tax risk of the state, enterprise tax risks have been researched and new approaches to enterprise tax risks classification proposed. The article includes the current problems in the enterprise tax risk field analyze and suggest ways to improve the enterprise tax risk prediction and optimization.

Key words: the tax risk, the enterprise tax risks, the state tax risks, the pay site tax risks, the classification of tax risks.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2011
Прийнято до друку 26.08.2011